

AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜNÜN STRATEJİK OLARAK KULLANILMASI (1880-1920)

Ali ARSLAN*

Özet

Doğu Avrupa'dan ve Rusya'dan gelen Osmanlı vatandaşı Yahudilerin gümrük ofislerinde gerekli prosedürlerden geçtikten sonra ülkeye girmelerine izin verilmişti. Ancak, 1890'larda, Osmanlılar Yahudi göçüyle başa çıkmakta zorlanmıştı. Yabancı devletlerin vatandaşları gizlice Osmanlı topraklarına giriyordu. Britanyalılar, Suriye ve Arabistan'da Osmanlı Devletine karşı belli bir siyasi çizgiyi takip ediyordu. Filistin'deki Yahudi yerleşimleri artık uluslararası alanda siyasi bir kart haline gelmişti. Osmanlı Devleti yabancı ülkelerin politikalarıyla ilgili şüpheler taşımaktaydı ve aynı dönemde, Yahudi Siyonist Örgütü kurulmadan önce, Filistin'deki Yahudi kolonilerinin sayısı 20'ye ulaşmıştı. Koloniler bir tür özerklik içinde organize olmaya başlamış ve hatta para bastırmıştı. Bunun ardından, II. Abdülhamid Yahudilerin toprak almasını ve yolculuk yapmasını sınırlandırmıştı. Ancak II. Abdülhamid kapitülasyonlar ve siyasi zayıflık yüzünden istediğini elde edememişti.

Yahudilere karşı planlarında başarıya ulaşamayan Abdülhamid yönetimi, Yahudi göçünü Filistin dışındaki bölgelere, örneğin İzmir, Selanik ve Bursa'ya yönlendirmeye çalışmıştı. Amaç, Yahudileri Selanik'te Bulgarlara karşı ve Batı Anadolu'da Yunanlara karşı kullanmaktı. 1908'den sonra da Yahudi politikasında büyük bir değişiklik yaşanmamıştı. Osmanlı topraklarına Yahudi göçünü durduramayan İttihat Terakki, Yahudileri İzmir, Selanik, Bursa, Makedonya ve Mezopotamya'ya yerleştirmeyi tercih etmişti.

Anahtar kelimeler: Yahudi göçü, Filistin, İzmir, Selanik, Balkanlar, Osmanlı Devleti.

* Prof. Dr., İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi.

Abstract

Jews, coming from Eastern Europe and Russia, who were Ottoman citizens, were allowed in the country by processing necessary procedures in customs house. But in 1890's, Ottomans were having difficulties in coping with Jewish migration. Citizens of foreign states were coming to Ottoman lands secretly. Britons were following a certain politic line in Syria and Arabia against Ottoman State. Jew settlement in Palestine was an international political card now. Ottoman State had doubts about policies of foreign countries and in the same period, before Jews'Zionist Organisation has been installed, Jews'colonies in Palestine reached to number 20. They started organizing a kind of autonomy and even coined money. After that, Abdülhamid II restricted them in buying land and traveling. But he couldn't get what he wanted because of the capitulations and political weakness.

Abdulhamid administration, that couldn't success in its plans against Jews, tried to rotate Jewish migration to regions except for Palestine; like İzmir, Selanik and Bursa. The target was to use Jews against Bulgarians in Selanik and Greeks in Western Anatolia. There wasn't a big difference in Jewish policy after 1908 too. Ittihat Terakki that couldn't stop Jewish migration to Ottoman land, preferred to settle them into İzmir, Selanik, Bursa Macedonia and Mesopotamia.

Key Words: Jewish migration, Palestine, Ottoman State, İzmir (Symirna), Selanik (Salonica), Balkans.

A- GİRİŞ

Roma İmparatorlarına tapmayı kabul etmeyen Yahudilerin Kudüs'teki kutsal tapınakları İÖ 74'te Romalılar tarafından yıkılmış ve Yahudiler dünyanın dört bir yanına dağıtılmışlardı. Roma İmparatorluğunda Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesi Yahudilerin zulüm görmesini daha da arttırmıştı.

Yahudiler, XIII-XVI. yüzyıllarda Batı Avrupa'dan sürülmüşlerdi.

XV. Yüzyılda Doğuya doğru devam eden Yahudi göçünde sığındıkları mekanlar genel olarak Osmanlı toprakları olmuştı. Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya göçen Yahudilerin bu topraklarda barınabilmelerinde, Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da hakimiyetini kuran Osmanlı Devleti'nin büyük rolü bulunmaktadır. Osmanlıların bu topraklardan çekilmesine paralel, Doğu Avrupa'daki Yahudiler için tekrar kötü günlerin başlayacaktır. Irkçı anlayışların artması da bu kötü günleri iyice karanlığa dönüştürecek.

Batı ve özellikle Doğu Avrupa'da Yahudi düşmanlığının zirveye çıktığı XIX. yüzyılın ikinci yarısında, bu menfi gelişmenin aynı zamanda bir Doğu Avrupa ülkesi olan Osmanlı Devleti'ni etkilemediği görülmektedir. Osmanlı Devleti, Yahudilere düşmanlık yerine, kendi vatandaşı olanlar için 1865 yılında yeni bir nizamname yürürlüğe koyarak, onların dinî cemaat olarak örgütlenmelerini daha mükemmel hale getirdiği gibi sosyal dayanışmalarına da katkıda bulunmuştu. Hatta Yahudi cemaatine kendi mensuplarından cemaat kurumları için özel vergi toplama hakkını da daha sağlam temellere kavuşturmuştu.

Doğu Avrupa ve Rusya'da yaşanan baskılar sırasında, Yahudiler bir yandan Yahudi olarak yaşamak ve hayatlarını kurtarmak için çaba gösterirlerken, diğer yandan Filistin'de bir devlet kurma düşüncelerini olgunlaştırmaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti, Yahudi göçünün bu yönlerini iyi kavramış ve Yahudi göçüne karşı alacağı tavrı da bu noktaları dikkate alınarak şekillendirmişti. 1870'li yıllarda uğradıkları zulüm dolayısıyla mecburen yaşadıkları yerleri terk ederek Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudilerin göçü insanî nitelikli olduğu için Osmanlı Hükümeti bunları kabul etmekte hiçbir mahzur görmemişti. Diğer ülkelerde tahkir edilen Yahudilere karşı Osmanlı yönetimince ortaya konan bu tavır, Osmanlı Yahudilerini de çok memnun etmişti.

1870-1880'lerde Doğu Avrupa'dan Yahudi göçleri başladığında Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak isteyenler, bu konuyu düşünce ve plan noktalarından çözüme bağlamışlardı. Onlar için yapılması gereken, bu planın tatbikinin yapılması ve ortaya çıkacak engellerin aşılmasından ibaretti.

Rusya'da 1892'de Yahudilere baskının zirveye çıkması üzerine

bunlar akın akın emniyetli ülkelere göç etmeye başlamışlardı. Yahudilerin göçü sürecinde iki önemli özellik göze çarpmaktadır. Bunlardan birisi, canlarını kurtararak çoluk-çocuğuyla beraber Yahudi olarak yaşayabilmek; ikincisi ise bu göç ortamında Filistin'de bir Yahudi vatanı kurmak veya en azından buna zemin hazırlamak şeklindedir. Bu Yahudi göçünü planlı bir şekle dönüştürmek isteyen Testor Herzl'in liderliğindeki Siyonistler 1897 Basel'deki gerçekleştirdikleri Kongresi ile Siyonist Teşkilatı'nı kurmuşlardı. Bu teşkilat bir İsrail devleti kurmak için faaliyete geçmiş ve bütün Yahudileri bu yönde çalışmaya teşvik etmişti.

Canını kurtarmak ve rahat yaşamak için başta ABD, Kanada olmak üzere Türkiye dahil pek çok ülkeye göç edilmişti. 1880-1914 tarihleri arasında Avrupa'dan sadece ABD'ye göç eden Yahudilerin sayısı 3 000 000'u bulmuştu.

Dinî ve milli amaçla yapılan göçün hedefi ise Filistin'di. XIX. asrın başlangıcından beri dinî maksatlarla bazı Yahudiler gelip kutsal şehirlere yerleşmeye başlamışlardı. Ancak, dinî ve ticarî alan dışında kolonizasyon için ilk zirâî Yahudi göçü 1882 yazında başlamış ve 3000 kadar Yahudi Yafa'ya ayak basmış ve yeni bir süreç başlamıştı. Doğu Avrupa ve Rusya'da yaşanan baskılar sırasında, Yahudiler bir yandan hayatlarını kurtarmak için mücadele ederlerken, diğer yandan Filistin'de bir devlet kurma düşüncelerini, Yahudi önderlerinin etkisiyle, olgunlaştırmaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti'nin Yahudi göçüne karşı alacağı tavırda bu noktalar dikkate alınarak şekillenecekti¹. Bu Yahudi göçünden Batılı devletler de stratejik olarak faydalanmaya başlamışlardı.

Bu çalışmada, Avrupa'da ırkçılığın arttığı bir dönemde ortaya çıkan Yahudi göçünden, Filistin'in kendi topraklarında olması dolayısı ile en fazla etkilenen Osmanlı Devleti'nin bundan stratejik bir fayda sağlayıp sağlayamadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Avrupa'daki büyük güçlerin Yahudilerden nasıl faydalanmak istedikleri Yahudiler konusunda kendi ülkelerinde uyguladıkları politikalar ile Osmanlı Devletinde ortaya koydukları politikadaki farklılıklar tespit edilecektir. Türklerin bu konuda emperyalist devletlere karşı geliştirdiği politikaları ile strateji oluşturma ve uygulaması incelenecektir.

¹ Ali ARSLAN, *Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü*, Truva Yayınları, İstanbul 2006, s. 2-50.

A- BÜYÜK DEVLETLERİN DOĞU STRATEJİLERİNDE YAHUDİLERİ KULLANMALARI

1- İngiltere'nin Türklere Karşı Yahudilerden Faydalanma Politikası

XVIII. yüzyılda Cebelitarık ve Malta'ya yerleşen İngiltere, sömürgesi olan Hindistan ile arasında kalan ve Osmanlı Devleti'ne ait olan topraklarda nüfuzunu arttırarak gelecekte bu bölgeyi kontrol etmeyi hedefliyordu. Bu hedef istikametinde öncelikle faydalanacağı gayrimüslimlerdi. Böyle bir arayış içinde olan İngiltere için, Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak için bazı Yahudilerin 1830'larda faaliyetlerini hızlandırması büyük bir nimetti. İngiliz yönetimi bu düşüncedeki Yahudilerle iyi ilişkiler kurmuş ve Yahudilerin Filistin'e yerleşmesi konusunda çalışmalar yapan İngiliz vatandaşı Moses Montefiore'e Kraliçe Victoria tarafından 1837 tarihinde "Sir" unvanı verilmişti. Moses Montefiore de, Filistin'de İngiltere himayesinde bir Yahudi devleti kurulması gerektiğini 1839 yılında ifade etmişti.²

Yahudilerden de faydalanarak bölgeyi kontrol altına alma hedefi istikametinde çalışmalar yapan İngiltere, istediği imkana da kısa süre içerisinde kavuşacaktı. 1840 tarihinde Şam'da Hıristiyanların Musevilere karşı giriştiği hareket dolayısıyla yaşanan olayların birçok Musevi'nin ölümü ile sonuçlanması üzerine, özellikle Batı Avrupa'daki Yahudiler, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yahudilerin can ve mal güvenliği için yardım yapılmasını propaganda yoluyla talep etmişlerdi. Bu talebe ilk cevap veren İngiltere olmuş ve Yahudileri himayesine almakla kalmamış, Palmerston, 11 Ağustos 1840 tarihinde İngiltere'nin İstanbul'daki Büyükelçisi Ponsonby'ye gönderdiği mektupta, Avrupa'da zulme uğrayan Yahudilerin Filistin'de kurulacak bir "Yahudi Yurdu"na yerleştirilmelerinin Türkiye için de yararlı olacağını iddia etmişti. Palmerston, "Musevi göçmenlerin servetinin yerli halka iş imkanları açacak, teknik bilgilerinin ise endüstrinin gelişmesini sağlayacağı için Osmanlı Devleti'nin zenginlik kaynakları artacak ve

² Mehmet Salih Arı, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında II. Abdülhamid Dönemin'de Yahudilerin Filistin'e Yerleşim Çabaları", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 24, İstanbul 2005, s. 110.

Batı'nın 'Hasta Adamı' olmaktan kurtulacaktır" demişti³.

Doğu Akdeniz limanları ile yakından ilgilenen İngiltere, Yahudiler için de çok önemli olan Akka, Hayfa, Yafa ve Gazze gibi Filistin limanlarının haritalarını hazırlamış ve bu limanlarda yapılan çalışmaları, yenileştirmeleri yakından takip etmeye başlamıştı⁴.

İngiltere, 1847 tarihinde Yahudilerin himaye edilmesi uygulamasında genişleme yapmayı kararlaştırmıştı. Lord Shaftesbury'nun gayretleri ve İngiltere'deki Yahudi lobisinin de katkısı ile Başbakan Palmerston, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Avusturya, Rusya, Fransa veya başka bir ülke vatandaşı olup da bir problemle karşılaştığında, ilgili devletin temsilcisinin sessiz kalması halinde İngiliz konsoloslarının bu Yahudiler lehine müdahale etmeleri için yetki vermişti. İngiltere'nin bu politikasından şüphelenen diğer devletler de Filistin'e gelen Yahudilere himaye belgesi dağıtmaya başlamışlardı⁵.

Almanya'nın etkin bir güç olarak ortaya çıkması ve 93 Harbi (1877-78) neticesinde Osmanlı Devleti'nin oldukça zayıfladığının tezahür etmesi üzerine İngiltere Osmanlı Devleti'nin elindeki stratejik topraklara yerleşmeye başlamıştı. Kıbrıs adasına yerleşmesi bu sürecin başladığını gösteren önemli bir gösterge olmuştu. Osmanlı topraklarında nüfuzunu arttırmak isteyen İngiltere politikalarına da hizmet edecek Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesi projesi de, bu dönemde gündeme getirilmişti. İngiliz Muhafazakar Parti'sinin eski milletvekillerinden Oliphant, bu konudaki görüşlerini İngiltere Başbakanı Disraeli'ye anlatmıştı. Bu projeyi uygun gören Disraeli, bu projenin yazılı hale getirilerek Dışişleri Bakanı Salisbury'ye iletmesini istemişti. Bu konu Salisbury tarafından da uygun görülmüş ve bu projeye yardımcı dokunabilecek Osmanlı ülkesindeki İngiliz diplomatlarına da birer mektup bizzat Salisbury tarafından yazmıştı. Bunun üzerine Oliphant, İstanbul'a gelerek hazırladığı projeyi Mayıs veya Haziran 1879 tarihinde II. Adülhamid'e sunmuştu. Bu arada

³ Mim Kemal Öke, Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına **Filistin Sorunu**, Ufuk Kitapları İstanbul 2002, s. 84.

⁴ Ruth Kark, "Rise and decline of coastal towns", **Ottoman Palestine 1800-1914**, Editor; Gad G. Gilbar, Leiden 1990, s. 83-84.

⁵ Mim Kemal Öke, **Filistin Sorunu**, s. 55.

İngiltere’de Türk düşmanlığını keskin bir şekilde ifade eden Gladstone hükümeti işbaşına gelmiş ve ilişkileri iyice gerilmişti. Oliphant’ın projesine cevap almak için İngiltere’nin İstanbul Büyükelçisi Layard doğrudan II. Abdülhamid’e müracaat etmiş ve ancak 1880’de bu proje uygun görülmemişti. Yahudilerin Filistin’e yerleşmesini İngiliz hükümetinin doğrudan desteklemesi esasında köklü bir değişimin habercisiydi. Artık İngiltere Filistin’de sahipsiz kalan Yahudileri himaye etmekle yetinmemekte, onları Filistin’e yerleştirerek stratejik açıdan önemli bir merkez oluşturmak istemekteydi. Osmanlı Devleti’ne ait toprakları doğrudan idare etmeye yönelik İngiltere kısa bir süre sonra Mısır’ı işgal ederek bu politikasını şüphe götürmez bir şekilde ortaya koymuştu⁶.

Osmanlı Devleti ile Osmanlı borçları karşılığında Filistin’i istediği sırada, İngiliz Hükümeti ile de Filistin’e bitişik olan İngiltere’nin işgali altında bulunan Mısır’a bağlı olan Sina yarımadası⁷ ile Filistin’in denizden komşusu olan ve İngiltere’nin zoraki yönetimi altında olan Kıbrıs’a Yahudilerin yerleşmesi görüşmeleri yapılmıştı⁸.

Herhangi bir devletin tek başına Siyonistleri himayelerine alarak Filistin’de bir Yahudi devletini himayeye kalkması halinde bir savaşın başlamasından çekinen İngiltere, Siyonistlerin hemen bir devlet kurması için destek vermekten çekiniyordu. Çünkü, Filistin bölgesini de içine alan Suriye’yi kendi nüfuz bölgesi olarak gören Fransa böyle bir durum karşısında Suriye kıyılarında demirlemiş olan donanmasıyla saldırıya geçecekti. Bu tehlike dolayısı ile İngiltere, Siyonistlerin Başkanı Herzl’e Uganda’yı vaat ederek, onların bu bölgeye ilgisini azaltmak istemiş ve bu sayede de Fransa’nın Filistin’e girmesini engellemişti⁹.

Siyonistleri kendi politikasının aracı olarak gören İngiltere’nin uluslararası alanda Fransa’nın yanında olmasına duyduğu ihtiyaç dolayısı ile Filistin’de hemen bir Yahudi devleti kurulması fikrini içeren politikasından vazgeçmişti. Belki de bu sayede İsrail’in kuruluşu elli (50) yıl gecikmişti. Ancak, Osmanlı Devleti’nin Araplarla meskun

⁶ Ali ARSLAN, *Avrupa’dan Türkiye’ye İkinci Yahudi Göçü*, Truva Yayınları, İstanbul 2006, s.

⁷ Alan R. Taylor, *İsrail’in Doğuşu*, İstanbul 2001, s. 19.

⁸ Mim Kemal Öke, *Filistin Sorunu*, s. 56.

⁹ Mim Kemal Öke, *Filistin Sorunu*, s. 71-72.

topraklarında yaşayan veya bu bölgelerde yerleşmek isteyen Yahudileri devamlı desteklemişti. I. Dünya Savaşı sonunda da Filistin'i Yahudi yerleşimine tamamen açarak bu günkü İsrail Devleti'nin kurulmasında birinci derecede etken olmuştu. I. Dünya Savaşı sonunda Fransızlara Güney Anadolu'dan toprak vererek Filistin'den uzaklaştıran İngiltere, Filistin'e Yahudilerin yerleşmesini ve Arap bölgesinde Arap olmayan bir devletin kurulmasını sağlamıştı. İngiltere bu sayede uzun süre bölgede etkinliklerinin baki kalmasının yolunu açmıştı.

2- Fransa'nın Yayılma Politikasında Yahudilerin Yeri

İngiltere gibi, sömürgecilik faaliyetlerinde Yahudilerden faydalanmak isteyen Fransa bu yönde politikalar üretmişti. Fransa'nın Kuzey Afrika'da genişlemesine paralel Fransa'da yaşayan Yahudiler de Fransızlarla birlikte hareket etmişlerdi. Bu Yahudiler Cezayir'de Fransızların yerleşmesine Cezayir Yahudilerinin batılılaşması istikametinde çalışarak katkıda bulunmuşlardı. Bu arada Yahudilerin de kalkınmasına yardımcı olmuşlardı. Kuzey Afrika'daki Fransa'nın diğer bir sömürgesi olan Tunus'a da Fransızlarla beraber Fransa vatandaşı Yahudiler de girmiş ve AIU (Dünya Yahudi Birliği-Alyans) 1875 tarihinde Tunus'un Djedeida şehrinde bir tarım okulu açmıştı¹⁰.

Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa ile ittifak yapması ve Osmanlı yönetiminin gayri Müslimler lehine statü değişikliğine gideceğinin ortaya çıkması üzerine, Avrupalı Yahudiler Osmanlı Yahudileri ile daha fazla ilgilenmeye başlamışlardı. Osmanlı Devleti'nde yapılacak düzenlemelerin Yahudileri de kapsamaması için Fransa'daki Yahudilerin Merkez İdare Meclisi III. Napolyon'a, İngiltere'deki Temsil Heyeti (Board of Deputies) İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Claendon'a müracaat ederek Osmanlı Hükümeti'nin yapacağı ıslahata Yahudilerin de dahil edilmesi istemlerini bildirmişlerdi. Bu talepler Fransa ve İngiltere tarafından olumlu karşılanmıştı. Bu siyasal teşebbüsle de yetinmeyen Avrupalı zengin Yahudi ailelerinden Fransız ve İngiliz Rothschild aileleri Osmanlı Devleti'nin dış borç müzakereleri başladığı sırada Islahat Fermanı'ndan Yahudilerin de faydalanmalarını

¹⁰ Aron Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, s. 166.

gündeme getirmişlerdi.

1854 yılında Paris'teki Merkez İdare Meclisi, Comite de Bienfaisance'ın başkanı ve Rothchild'lerin sekreteri Albert Cohn'u doğuya göndermişti. İstanbul'da bulunduğu sırada Padişah ve Hariciye Nazırı ile görüşen Cohn, gayrimüslimler hakkında yapılacak düzenlemelere Yahudilerin de dahil edilmesini talep etmişti. Zaten Osmanlıların da bir ayırım yapmak gibi düşünceleri olmamıştı. Islahat Fermanı'nda Hıristiyanlara ve diğer gayri Müslim vatandaşlara yeni haklar getiren bu düzenlemeyi Avrupalı Yahudiler memnuniyetle karşılamıştı¹¹.

Paris merkezli Alyans okulları, Fransa'nın resmi kuruluşları olmadığı için, Fransız yetkililer Alyans'tan gelen bireysel müracaatlara cevap vermekte ve zorluklarla karşılaştıklarında yardım edilmesini diplomatlarına bildirmekteydi. Yıllar ilerledikçe hem Fransız hem de Alyans teşkilatının birbirine daha da yakınlaştığı görülmektedir. 17 Nisan 1868'de Fransız Dışişleri Bakanı Marquis de Moustier, Kudüs'teki Fransız Konsolosu'na Kudüs'teki M. Krieger'in kurduğu Yahudi okuluna resmi yardım sağlanması talimatını verdiği gibi, Alyans teşkilatı da 1879 tarihinde Fransız konsoloslarının Alyans okullarını himayesinin "ihtiyari" olmaktan çıkarılarak "yasal bir düzenlemeye kavuşturulması" için Dışişleri Bakanı Waddington'a başvurmuştu. Bunun üzerine Waddington, Osmanlı Devleti'ndeki Alyans okullarına ve öğretmenlerine yardım edilmesi için Fransa'nın İstanbul Büyükelçiliği'ne talimat vermişti. Ancak bu gelişme Osmanlı yöneticileri tarafından hoş karşılanmamıştı. Alyans okullarının resmi olarak Fransız himayesine girmesinin Osmanlı Devleti'ndeki Yahudilere zarar vereceği kanaatine varan Alyans Teşkilatı, Fransız Dışişleri Bakanı'nın talimatından faydalanma yoluna gitmemişti. Kudüs'teki Alyans okulu müdürü Nissim Behar'ın 1886'da Alliance Française'den yardım isteğine de Alyans örgütü şiddetle karşı çıkmıştı. Alyans okullarını himayede Fransa'nın İstanbul Büyükelçiliği de resmi bir tavır ortaya koymamış ve 1901'de Fransa'nın himayesindeki okullar listesine Alyans okullarını

¹¹ Aron Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, s 23-25.

dahil etmemiştir¹².

Fransızların Siyonizme karşı bir tavır sergilemelerinde kendilerine özgü nedenleri vardı. Filistin'i de içine alan bölgeyi ele geçirerek Büyük (Birleşik) Suriye (la Syrie Integrale) oluşturmak isteyen Fransa, Alyans teşkilatına (örgütüne) daha sıcak davranmaya başlamıştı. Fransa, Osmanlı üzerindeki mücadeleye geç başlayan, fakat kısa zamanda büyük ilerleme kaydeden Almanya'nın Siyonistleri desteklediğine inanmaktaydı. Fransızlar, Siyonizmi Fransa'nın Suriye'deki çıkarlarını baltalamaya yönelik bir "Alman" oyunu olarak görmekteydiler. 1900 tarihinde, Fransa'nın Kudüs Konsolosu "Siyonizm ister Almanya ile henüz tam rayına oturmamış gizli bir yakınlaşma sağlasın, ister çıkar temelinde hareket etsin... Alman yayılcılığının yeni bir biçimi olarak ortaya çıktığı"ni ileri sürmüştü. 1901'de Almanya Yahudilerinin o vakte kadar bu işlevi gören Alyansa karşı, Osmanlı Devleti'nde okullar açmak için, Berlin'de Hilfsverein Örgütünü kurmaları Almanya'nın yeni politikasını su yüzüne çıkarmıştı. Bulgar Prensiği'ndeki Alman etkisinin artmasına paralel Siyonist ve bunların yan kuruluşu Hilfsverein'in güçlenmesi ve Alyans okullarının faaliyetlerinin bitme noktasına getirilmesi üzerine Fransızlar, 1904 yılında Alman-Siyonizm bağlantısında nihai kararı vermiş ve Siyonizmin Alman karakterli olduğu sonucuna varmıştı. Sefaridler arasında Fransa'nın Alyans, Eşkanaziler arasında ise Almanya'nın Hilfsverein örgütü nüfuz sahibiydi. Fransa, kendi çıkarlarına ve sömürgecilik faaliyetlerine daha uygun olduğu için Alyans teşkilatını desteklemeye daha özel bir gayret göstermeye başlamıştı¹³.

Osmanlı Devleti'nde okulların herhangi bir kuruluş adına kayıt edilmesini yasaklayan kanunun bozularak Kudüs'teki Eveline de Rothschild Okulu'nu İngiliz-Yahudi Cemiyeti adına kaydedilmesi üzerine Fransa, Osmanlı yönetimine 1904 tarihinde sözlü bir nota vermiş ve AIU'nun bir Fransız "derneği" statüsünde kabul edilmesini istemiştir. Önceleri buna yanaşmayan Osmanlı Hükümeti AIU'nun bir Fransız kurumu olduğunu 1908 tarihinde kabul etmişti. Fransızlar, Siyonizmi; Alman Siyonizmi (Germano-Siyonizme) olarak tarif etmeye

¹² Aron Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, s. 220-230.

¹³ Aron Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, s. 230-232.

başlamışlardı. Böylece Fransa, Siyonistlere karşı Alyans teşkilatı ile işbirliğini güçlendirilmişti. 1912-1913'te Selanik'teki Yahudilerin Selanik'in serbest bir liman haline getirilmesi teklifine de Fransa karşı çıkmıştı. Fransızları bu tavra iten Selanik'in Siyonistlerin ele geçirmesi halinde buranın Alman ve Avusturya'nın nüfuzuna açık bir merkez haline gelebileceği düşüncesi idi¹⁴.

I. Dünya Savaşı sonunda Siyonistlerin İstanbul'daki ağırlığı karşısında, Fransız Yüksek Komiserliği Alyans okullarındaki İbrani'ce ders saatlerinin arttırılmak suretiyle Siyonistlerle uzlaşmaya gidilmesini tavsiye etmiş ve örgüt de buna uymuştu. 1920 yılında Alyans ile Fransız yönetimi arasında yakınlık en üst düzeye çıkmış ve Fransız hükümetleri devamlı olarak AIU'ya her yıl 1.500.000 Frank bağış yapmaya başlamışlardı¹⁵.

Doğu Avrupa'dan Yahudi göçünün başladığı bir dönemde, İngiltere Doğu politikaları dolayısı ile Osmanlı Devleti'nin Araplarla meskun olan topraklarını ele geçirmek isteyen İngiltere için Yahudiler önemli bir vasıta olarak ortaya çıkmıştı. Fakat Fransa İngilizlerden farklı düşünmekteydi. Fransa, Filistin'i kendisinin payı olarak gördüğü Büyük Suriye projesinin bir parçası olarak gördüğü için Filistin'de kurulacak bir Yahudi devletine karşı bir tavır takınmıştı. Fransa bu konu hariç Yahudilerin yanında yer almakta ve özellikle Kuzey Afrika ve Doğu politikalarında yerleşik Yahudiler ile Fransa'da yaşayan Yahudiler vasıtası ile irtibat kurarak kendi politikası doğrultusunda onlardan faydalanmakta idi.

I. Dünya Savaşı sonunda, İngiltere Fransa'ya Filistin'i kendisine bırakması karşılığında Osmaniye, Anteb, Mardin'i de içine alan Güney Anadolu'yu verecek ve bunu da Sevr Anlaşması ile gerçekleştirmek isteyecektir. Ancak Mustafa Kemal Paşanın önderliğinde yapılan Milli Mücadele sayesinde Fransızlar Osmaniye, Anteb ve Mardin'den çıkarılacaktı.

¹⁴ Aron Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, s. 233-236.

¹⁵ Aron Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, s. 239.

3- Almanların Almanya'da Yahudilerden Kurtulma Politikası

Yahudilerin aşağı ırktan olduğu inancının en fazla yaygın olduğu Almanya'da, bu anlayışa zıt bir şekilde XIX. yüzyıl sonunda Siyonizmi destekleyen bir yönetim vardı. Filistin'e göç etmeyi hedefleyen Yahudileri destekleyen Almanlar, ülkelerindeki birçok olumsuzluğun sebebi olarak gördükleri Yahudilerden bu sayede kurtulmak istiyorlardı. 1898 yılında Almanya'nın Viyana Büyükelçisi, Siyonist Teşkilatın Başkanı Herzl'e "Alman İmparatoru Osmanlı Padişahına tavassut (aracılık) etmeye ve Doğudaki tüm Musevileri* (tutarsızlık) himayesine almaya hazırdır" demişti. Bundan bir ay sonra da, Alman İmparatoru Kayzer, Herzl ile görüşürken ona Siyonizme sempati duyduğunu söylemişti. Alman İmparatoru Osmanlı Padişahı ile görüşmede Siyonistler konusunu gündeme getirmiş ve "Siyonistler, Türkiye için hiçbir zaman tehlikeli değillerdir. Fakat Yahudiler her tarafta baş belası olduklarından onları Almanya'dan kovup kurtulmak istiyoruz" demişti. Wilhelm'in bu sözlerini geçiştiren II. Abdülhamid, Wilhelm ile beraber Kudüs'e gönderdiği Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'dan imparatoru Siyonistlerle ilgili fikirlerinden vazgeçirmesi yönünde çalışması yapmasını istemişti. Filistin'de Yahudi kolonilerini gezerken Tevfik Paşa, İmparatora, "Padişahın ne Siyonizmle ne de bağımsız bir Yahudi krallığı ile işi olduğunu" söylemişti. Neticede Alman İmparatoru, II. Abdülhamid ve Osmanlıları gücendirmemek için Siyonistlere destek vermekten vazgeçmişti. Zaten Almanya Başbakanı Kont Bülov, Siyonistleri desteklemenin Osmanlı egemenlik ve toprak bütünlüğüne aykırı olduğu için ülkesinin Siyonizmi desteklemesine karşı çıkmaktaydı¹⁶. Böylece Almanya, dünya politikası için ihtiyaç duyduğu Osmanlı Devleti'ni kendisinden uzaklaştırmamak için Siyonistlerin Filistin'de bir devlete kurmasını desteklemekten vazgeçmek zorunda kalmıştı. Ancak Filistin'deki Yahudiler ile ilişkilerini tamamen kestikleri söylenemez. Esasında Yahudileri Almanya'da yaşamalarından memnun olmayan Alman yöneticileri, Siyonistler vasıtası ile Filistin'de etkilerini arttırmak, bu sayede İngiltere

* Osmanlı yönetimi özellikle Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yahudiler için Musevi kelimesini kullanmaktadır. Biz de buna uygun davranarak vesikalarda Musevi kelimesini kullandık.

¹⁶ Mim Kemal Öke, **Filistin Sorunu**, s. 69-70.

ve Fransa'ya karşı politikalar ortaya koymak istiyorlardı. Bu politika ile Almanlar, hem Almanya'daki Yahudilerden kurtulma hem de onları Doğu politikalarında kullanma fikrini taşımaktaydılar.

4- Rusların Rusya'daki Yahudilerden Kurtulma Politikası

Almanya'nın Doğu Avrupa'daki en büyük rakibi olan Rus Çarlığı, Almanların Siyonizm'i desteledikleri dönemde, Siyonistleri desteklemişti. Almanların Önyasya'daki politikalarını gerçekleştirmek için Yahudileri kullanarak burada kendi kontrollerinde bir Yahudi devleti kurma politikası izlediğini düşünen Rus Çarlığı, daha önce davranarak kurulacak bu Yahudi devletini kendi himayesine alma politikasına yönelmişti. Rus Dışişleri Bakanı Plehve, Ağustos 1903 tarihinde Dr. Herzl'e yazdığı mektupta; "amacı Filistin'de bağımsız bir devlet kurmak olduğu sürece Rus Hükümeti olarak Siyonizm'in arkasındayız" demişti. Ancak, Almanya'nın Siyonizm'i temel politika aracı olarak desteklemekten vazgeçtiğinin ortaya çıkması üzerine Rus Çarlığı da Siyonizm'i desteklemekten uzak durmaya başlamış ve Rus Dışişleri Bakanı Plehve de daha önce verdiği sözleri gündemden çıkarmıştı¹⁷.

Almanya'nın Doğu Avrupa ve Rus Çarlığı'nın güney batısındaki Osmanlı ile ilişkilerini dikkatlice izleyen Rus Hükümeti, buna karşı politikalar üretmeye çalışmakta, en azından Almanya'dan geri kalmama düşüncesini taşımaktaydı. Rusya'nın Siyonistleri desteklemesinin diğer bir sebebi de Rus Çarlığı da yaşayan Yahudilerin buradan göçmelerini teşvik etmek ve onlardan kurtulmak düşüncesi olmalıdır.

5- ABD'nin İngiltere'yle Paralel Politika İzlemesi

XIX. yüzyılda sömürgecilik faaliyetlerini Amerika kıtası ve Pasifik civarında gerçekleştiren ABD, Osmanlı coğrafyasında eğitim, kültür, ticaret ve özellikle misyonerlik alanlarında politikalarını yoğunlaştırmıştı. ABD'nin İstanbul Büyükelçiliğine atanan Yahudi asıllı Oscar Straus, Yahudileri lehine girişimlerde bulunmuş ve Filistin'e

¹⁷ Mim Kemal Öke, *Filistin Sorunu*, s. 71.

Yahudilerin yerleşmelerini engelleyen yasakların kaldırılması için çalışmıştı. Padişah II. Abdülhamid'i ikna edecek devlet erkanına rüşvet vermeyi tasarladığının Ali Ferruh Bey tarafından bildirilmesinden sonra, Padişahın isteği üzerine ABD elçisi 1900 tarihinde görevinden alınmıştı¹⁸. ABD'ye dönen Oskar Straus, devamlı olarak buradaki Osmanlı elçisi ile görüşmüş ve onu Rusya Yahudileri lehine Padişahu nezrinde girişinde bulunması için ikna etmeye çalışmıştı. Straus, dünya maliyesinin ekseriyetinin Yahudilerin elinde bulunduğu, Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan gelecek Yahudiler için gerekli kolaylıkları göstermesi halinde, "Yahudi sermayedarlarının yardımını kazanacağını" ve mali problemlerini kolaylıkla çözeceğini belirtmişti. Viyana, Londra gibi merkezlerde yayınlanan "ekseri gazetelerin Museviler tarafından idare olunduğu" belirten Straus, Avrupa kamuoyunu ikna etmek için de Yahudilerin yardımcı olacaklarını ifade etmişti. Straus, Rusya'dan göçen ve göçecek Yahudilere karşı Osmanlıların gösterecekleri kolaylıklar dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin büyük maddi menfaatler temin edeceğini Osmanlı elçisi Ali Ferruh Bey'e izah etmişti. Ali Ferruh Bey de Straus'un fikirlerin İstanbul'a bildirmişti¹⁹.

Doğu Avrupa'dan büyük göç alan ABD'nin Yahudilere yönelik politikaları İngilizlerle paralellik göstermekteydi. ABD Siyonistlere desteğini diplomatik vasıtalarla da ortaya koymaktaydı. II. Dünya Savaşı sonunda, İngiltere yerine bölgenin kontrolünü hedefleyen ABD, İngiliz politikasında olduğu gibi, Arap çoğunluğa karşı İsrail'i destekleme politikasını sürdürmüştür.

¹⁸ Mim Kemal Öke, *Filistin Sorunu*, s. 86-87.

¹⁹Washington Elçisi Ali Ferruh Bey'in gönderdiği tahrirat tercümesi; BOA (Başkanlık Osmanlı Arşivi), Y. PRK, AZN, 23/104, lef 2.

B- AVRUPA'DAN YAHUDİ GÖÇÜ KARŞISINDA OSMANLI YÖNETİMİNİN TAVRI VE BU GÖÇTEN STRATEJİK OLARAK YARARLANMASI

1- II. Abdülhamid Döneminde Yahudi Göçüne Karşı Tavrı Ve Bu Göçten Yararlanılması

a- İlk Göçler Karşısında Osmanlı Yönetiminin Tavrı

1870'li yıllarda muhacir Yahudilere kapılarına açan Osmanlı yönetimi, bunların uygun yerlere iskanlarını da sağlamıştı. Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Rusların Kafkasya'da ilerleyerek Kars, Ardahan ve Batum ele geçirmeleri sürecinde, 1877 yılında Kafkasya'dan kaçan Yahudiler Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardı. Bu Yahudiler Aydın'a, Alyans tarafından oluşturulan bir çiftliğe yerleştirilmişlerdi²⁰.

Osmanlı idaresinin bu tavrından dolayı çok memnun olan İstanbul Yahudi Hahambaşılığı bu memnuniyetini doğrudan Padişah II. Abdülhamid'e bildirmişti. Hahambaşı Kaymakamı tarafından 1877 tarihinde gönderilen yazıda; adalet ve merhametle Osmanlılığın "ihtiva ettiği acizperverliğin" tarihte olduğu gibi ispat edildiği belirtilmişti. Bu yazıda; "Mecbur-ı terk-i dâr u diyar olan Museviler" in Osmanlı topraklarına "iskânı"nda Osmanlı yönetimi tarafından gösterilen "şefkat ve merhamet" için büyük küçük bütün Musevilerin "teşekküratı" kaydedilmişti²¹.

Gördükleri zulüm dolayısıyla mecburen yaşadıkları yerleri terk ederek Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudileri sadece insanî nitelikli olduğu için kabul etmekte bir beis görmemişti. Osmanlı Yahudileri de devletin bu politikasından çok memnun olmuşlardı.

b- İngiltere'nin Yahudi Politikasına Karşı Osmanlı Devleti'nin Yahudi Göçmenlerin Filistin'e Yerleşmelerini Yasaklaması

24 Nisan 1877'de Rusya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiş, ancak rahat hareket edebilmek için Çar, 8 Haziran 1877'de Mısır,

²⁰ Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, İstanbul 2000, s. 47.

²¹ İstanbul Yahudi Hahamhanesi Kaymakamı tarafından 1294 (1877) tarihinde II. Abdülhamid'e gönderilen teşekkür yazısı; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), Y. PRK. AZN, 1/78.*

Süveyş, Boğazlar ve İstanbul'a dokunulmayacağı hususunda İngiltere'ye teminat vermişti. Savaşta yenilen Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Ayestafanos Antlaşması İngiltere tarafından kendi çıkarlarına aykırı bulunmuştu. Bu arada İngiltere Anadolu'yu Rusya'ya karşı korumak vaadiyle Kıbrıs'ın idaresinin kendisine bırakılmasını 4 Haziran 1878'de Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmişti. 13 Haziran da başlayan Berlin Konferansı 13 Temmuz 1878'de sona ermiş, fakat Anadolu'da Osmanlı lehine ciddi bir düzenleme yapılmamıştı.

Doğu Avrupa ve Rusya'da zor durumda olan Yahudilerle ilgili Berlin Antlaşması'nda açık bir hüküm mevcut değildi. Ancak, Osmanlı Devleti'nin terk ettiği topraklarda yaşayanların mal ve emlaklarını satarak hicret etme hakkı tanınması Rusya'nın etkisinin arttığı bölgelerdeki Yahudilerin göçü için bir fırsattı. Çünkü göç hakkı sadece Müslümanlara değil "isteyen" herkese tanınmıştı²².

93 Harbi sonunda özellikle Balkanlardan Osmanlı Devleti'ne yoğun bir şekilde yaşanan göç sırasında, İngiltere'nin Ortadoğu politikalarına da hizmet edecek Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesi projesi gündeme getirilmişti. Bunun üzerine 1879'da Filistin bölgesinde incelemeler de yapan Oliphant, İstanbul'a gelerek hazırladığı projeyi Mayıs veya Haziran 1879 tarihinde II. Abdülhamid'e sunmuştu. Bu arada İngiliz donanmasının Çanakkale Boğazı'na yönelik gözdağı vermesi, İngiltere'de Türk düşmanı Gladstone hükümetinin işbaşına gelmesi ilişkilerin iyice gerilmesine neden olmuştu. Oliphant'ın projesi, İngiliz Büyükelçisi Layard'ın menfi veya müspet bir cevap verilmesi için doğrudan II. Abdülhamid'e müracaatı üzerine 28 Cemaziyelevvel 1297(1880) tarihinde Meclis-i Vükela'da görüşülmüştü²³.

Bu projeye göre, Padişahın himayesinde merkezi İstanbul olmak üzere Filistin topraklarına göçmen yerleştirmek için "Arz-ı Filistin'de Muhacirîn-i Osmanî Kumpanyası" kurulacaktı. Bu kumpanyanın Avrupa'da da şubeleri olacaktı. Belka Sancağı'nın Ürdün ile Darülhac

²² Berlin Antlaşması(Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Ankara 1953, 403-424), m. 12, 30,39. Rusya ile İstanbul Andlaşması (Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Ankara 1953, 425-427), m. 7.

²³ Ş. Tufan Buzpınar, "II. Abdülhamid Dönemi'nin İlk Yıllarında Filistin'de Yahudi İskanı Girişimleri (1879-1882), **Türkiye Günlüğü**, 30, Eylül -Ekim 1994, s. 58-60.

arasında bulunan 4.356.000 dönüm arazi bu şirkete satılacak ve Suriye eyaletine bağlı ayrı bir mutasarrıflık olarak düzenlenecekti. Bu şirketin idaresinde olacak bu mutasarrıflığa Yahudilerle beraber Müslüman muhacirler de yerleştirilecekti²⁴. Ancak, buradaki esas hedefin Yahudi muhacirler olduğu açıktır. Bu konu Meclis-i Vükela tarafından dikkatle incelenmiş ancak çok tehlikeli bulunmuştu. Osmanlı Hükümeti bu isteğin ne ile neticeleneceği konusunu da düşünmüş ve böyle bir yapının oluşturulması "hükümet içinde hükümet demek" olacağından "politikaca ve idarece" mahzurlu olacağına karar vermişti. Padişah, Oliphant'ı yemeğe davet etmiş ve hükümetin kararını açıklamıştı²⁵.

Fakat İngiliz Oliphant, bu konudaki çalışmalarına devam etmiş ve Yahudilerin durumlarını incelemek üzere Doğu Avrupa'ya gitmişti. 1882 yılında Romanya ve Moldavya Yahudileri arasında incelemeler yapan Oliphant, ABD Büyükelçisi Wallace aracılığı ile Osmanlı Hükümeti'ne yeniden müracaatta bulunmuş ve Osmanlı vatandaşı olmayı kabul eden Yahudilerin Filistin dışındaki Suriye topraklarındaki boş arazilere 500'er ailelik gruplar halinde yerleşmelerine müsaade edilmesini istemişti. Sadrazam Said Paşa'yla görüşen Wallace'a muhacir Yahudilerin Filistin dışındaki özellikle Mezopotamya ve Halep'e 200-250'şer ailelik gruplar halinde yerleşebilecekleri, bunun için özel bir izne de gerek olmadığını belirtmişti²⁶.

Yahudi göçünün büyük dalgalara dönüştüğü 1882'de, Osmanlı yönetimi Yahudi göçünü, Filistin dışında yerleşmek şartıyla, kabul kararına ulaşmıştı.

Kutsal mekanları ziyaret için giderek buralarda yerleşmeye başlanması üzerine, yabancı uyruklu Yahudilerin bu bölgede kalmalarına sınır getirilmişti. Kudüs ve civarında bir aydan fazla kalma yasağının uygulanmasında başta İngiltere olmak üzere ilgili ülkelerin konsolosları, Yahudi vatandaşlarının geldikleri ülkelere dönmeleri için hiç bir kolaylık göstermemişlerdi. İngiltere Konsolosluğu, Kudüs ve

²⁴ Oliphant'ın layıhası için bakınız; Bayram Kodaman-Nedim İpek, "Yahudilerin Filistin'e Yerleştirilmeleri ile ilgili Olarak II. Abdülhamid'e 1879'da Sunulan Layiha", *Bellekten*, LVII, 37,s. 575-585.

²⁵ Buzpınar, *agm*, s. 61.

²⁶ Buzpınar, *agm* 62.

civarında bir ayla sınırlandırılmanın İngiliz Yahudileri için kabul olunamayacağını ve kendi Büyükelçisi tarafından emir verilmesi gerektiğini bildirmişti. Bu konu Osmanlı Hükümetinin 20 Kasım 1887 tarihli toplantısında görüşmüş ve Kudüs'te çok farklı inanç ve mezhebe mensup insanlar arasında hassas bir şekilde mevcut bulunan dengenin bozulmaması gerektiği ve Kudüs'ün "ticaretgah olmadığı" için ziyaretçilere sınırlama getirilmesinin doğal olduğunu belirtmişti. "Arz-ı Filistin'e" yerleşerek burayı "tavattun" (vatan edinmek) etmek isteyen Yahudilere getirilen yasakların muhafaza edilmesine hüküm veren Osmanlı Hükümeti, ziyaretçiler için daha önce uygulanmaya başlanan bir ay sürenin az olduğuna karar vermiş ve bu sürenin üç aya çıkarılmasını uygun görmüştü²⁷.

Osmanlı Devleti istikametinde yoğun olan ilk Yahudi göçünün başladığı 1870'li yıllarda Osmanlı yönetimi bunu insanî gerekçelerle çok normal bir tarzda karşılamıştı. Ancak, Oliphant'ın 1879 yılında Filistin bölgesine Yahudilerin yerleşmesini hedefleyen projesini Osmanlı Devleti'ne sunması, Osmanlı yönetiminde tereddütler meydana getirmiş ve Yahudilerin Filistin dışında yerleşmeleri konusunda karar alınmıştı. 1880'li yıllarda da Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudileri kabul etme, devletin şanının bir gereği sayılmış, ancak Yahudilerin Filistin'e iskanları engellenmeye çalışılmıştı.

Filistin'e yerleşemeyen Yahudi muhacirlerin buraya yakın mahallere yerleşmelerinin artması üzerine, 27 Ocak 1897 tarihine Meclis-i Vükela yeni bir karar ortaya koymuştu. Meclis-i Vükela, yabancı ülkelerden hicret eden Musevilerin Arz-ı Filistin'de iskanları yasak olduğu gibi, bunların "Arz-ı Filistin civar ve inhâsından ma'dûd olan Suriye ve Beyrut vilayetleri dahilinde iskanları dahi mahzurdan salim olmayacağına" karar vermişti. Yani Filistin civarında bulunan topraklara da Yahudilerin yerleşmesi yasaklanmıştı. Bu çerçevede 250 Musevi ailenin Suriye ve Beyrut vilayetlerine iskanına da izin vermemişti²⁸. Böylece 1879'da Oliphant'ın Filistin'e Yahudi

²⁷ Meclis-i Vükela'nın 8 Teşrinisanı 1303(20 Kasım 1887) /4 Rabiülevvel 1305 tarihli mazbatası; BOA, MV, 26/47.

²⁸ Meclis-i Vükelâ'nın 21 Şaban 1314/14 Kanunusani 1312 (26 Ocak 1897) tarihli mazbatası; BOA, MV, 91/19.

yerleştirilmesi projesini teklifinden sonra Kudüs civarına Yahudilere kapatan Osmanlı yönetimi, Yahudilerin Suriye ve Beyrut vilayetlerinde yoğunlaşmaları üzerine bu alanı genişletmişti. Osmanlı Devleti'nin Yahudilerin iskanına kapattığı alanı genişlettiği tarihin, Theodor Herzl'in yazdığı Yahudi Devleti kitabından sonra I. Siyonist Kongre (21-31 Ağustos 1897) tarihinden önce olduğu dikkate alınmalıdır.

c- İstanbul'da Sayıları Artan Yahudi Mültecilerin Tehlikeli Olabileceği Endişesi

On yıl gibi bir sürede gittikçe artan bir şekilde Yahudilerin Osmanlı topraklarına ve özellikle İstanbul'a gelmeleri, Osmanlı yöneticilerinde bazı tedbirler alma düşüncesinin ortaya çıkmasına vesile olmuştu. Göçün çok yoğunlaştığı Ekim 1891 tarihine gelindiğinde, Rusya'dan hicret eden Musevilerden bir çoğunun Galata semtine dağılımları bazı Osmanlı idarecileri tarafından tehlikeli bulunmaya başlanmıştı. Hatta en son gelen 90 kişilik bir Yahudi grubundan yabancı ülke vatandaşı olanlar Galata'ya giderlerken, Osmanlı vatandaşı olduğunu iddia edenlerin belgelerinin doğruluğu anlaşılincaya kadar gümrükte tutuldukları ortaya çıkmıştı. Bu durumun tehlikeli bir hal almakta olduğuna dikkati çeken Şehrementi, durumu Padişaha bildirmişti. Bunun üzerine II. Abdülhamid de, "ileride devlete bir gaile-i azime idebilmeleri ihtimaline mebni Musevilerin buraya hicret ve vürudlarının suret-i katiyede meni zımında ciddi bir çare düşünülerek keyfiyetin bir karar altına alınarak" bir mazbatayla kendisine bildirilmesini istemişti²⁹. Padişah, İstanbul'daki muhacir Yahudilerin sayısının artmasını tehlikeli bularak bunların İstanbul'a gelişinin kesinlikle engellenmesini istemişti.

1891'de İstanbul'da muhacir olarak bulunan Osmanlı vatandaşı Yahudilerin İstanbul'dan çıkarılıp uygun görülen eyaletlere yerleştirilinceye kadar her hangi bir hastalığın yayılmasına meydan vermeden "müctemian bir yerde ikamet ettirilmeleri" için Şehramanetiyle Zabtiye Nezareti'nin gerekli tedbirleri alması da

²⁹ 28 Rebiülevvel 1309 (1 Kasım 1891)/20 Te 1307 tarihli Meclis-i Mahsus mazbatası; BOA, Y.A.Res, 56/41.

kararlaştırılmıştı³⁰.

Yahudi muhacirlerin İstanbul'da çoğalmalarının devam etmesi üzerine 27 Temmuz 1892 tarihinde Dahiliye Nezareti'nden Musevi muhacirlerinin İstanbul'da çoğalmasının zararlı olduğu, bunların ya geldikleri mahalle iadeleri veya yabancı ülkelerden istediklerine gitmeleri hakkında Zabıtye Nezareti'ne malumat verilmişti³¹.

Çeşitli yollarla İstanbul'a gelen Yahudilerin sayısının devamlı artması II. Abdülhamid'in de dikkatini çekmişti. "İskanları için münasip mahaller bulunamamasından dolayı" "muhacirîn-i Museviye kullarının İstanbul'a sirayetine sebep" olunacağına dikkati çeken II. Abdülhamid, Osmanlı Hükümeti tarafından bunlar hakkında kesin bir çözüm bulmasını istemişti³².

Rusya'dan Osmanlı Devleti'ne Odesa'dan 17 Yahudi muhacirin Liman Dairesi önüne mavna içinde bırakılması üzerine II. Abdülhamid, "taharet ve nezâfete riayet eylememeleri hasebiyle şurada burada ikametleri hıfz-ı sıhhiyece tecviz edilemeyeceğinden" dolayı Yahudilerin göçünün kabul edilemeyeceğini ve İstanbul'daki göçmenlerin de Selanik gibi uygun yerlere gönderilmesini istemişti³³.

Osmanlı yönetimi, özellikle Osmanlı vatandaşı olmayan Yahudi göçmenlerin kaçak olarak İstanbul'da dağılmalarını hem güvenlik hem de salgın hastalıklar dolayısıyla tehlikeli görmüştü. 1891 tarihine gelindiğinde göçünün engellenmesi veya İstanbul dışında Osmanlı topraklarına sevk edilmeleri düşüncesi ortaya çıkmıştı.

d- Yahudi Mültecilerin Planlı Olarak Yerleştirildiği Yerler

Osmanlı yönetiminin Filistin dışındaki topraklarında

³⁰ 28 Rebiülevvel 1309 (1 Kasım 1891)/20 Te 1307 tarihli Meclis-i Mahsus mazbatası; BOA, Y.A.Res, 56/41.

³¹ Zabıtye Nezareti'nin 18 Temmuz 1308(30 Temmuz 1892) tarihli tezkeresi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 2, no: 41.

³² II. Abdülhamid'in 6 Muharrem 1310/18 Temmuz 1308(30 Temmuz 1892) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 2 no: 41.

³³ Padişah'ın 7 Muharrem 1310/ 19 Temmuz 1308 (19 Temmuz 1892) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 7, no: 57.

Yahudilerin yerleşmesine karşı olmadığı anlaşılmaktadır. Bunların ileride bir probleme sebep olmaması için 1887 tarihinden itibaren tedbirler alınmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Mesela Dobruca'daki 400 ailenin Osmanlı topraklarına hicret etmek istemeleri üzerine yapılan tahkikatta bunlardan İstanbul'a ulaşmış olan sekiz aileye Hüdavendigar Vilayeti'nde yer verildiği diğerlerinin aynı şekilde buraya geleceği anlaşılmıştı. Meclis-i Vükela, Yahudi muhacirlerinin Hüdavendigar Valiliğince "tensip olunacak mahallere müteferrikan iskan edilmek üzere" hicretlerinin kabul edilmesini karar vermişti³⁴. Bursa civarına, Yahudi muhacirlerin grup olarak değil de müteferrik olarak iskan edilmek istenmesi, Osmanlı yöneticilerinin Yahudilerin çok büyük gruplar halinde bulunmalarını tehlikeli bulduğunu ortaya koymaktadır.

1891 tarihinde İstanbul'da Yahudi mülteci konumunda olan Osmanlı vatandaşı Yahudilerin gerekli pasaport kontrolleri yapıldıktan sonra uygun görülen Osmanlı vilayetlerine sevk edilerek oralarda tavattun (vatan edinme) ve iskan (yerleşme) edilmeleri Meclis-i Vükela tarafından kararlaştırılmıştı. Ayrıca, Meclis-i Vükela muhacirlerin içlerinde fakir olanların yol masraflarının "Zuhurat Tertibi'nden" karşılanmasını da kararlaştırmıştı. Yine bu Yahudilerin sağlık açısından korunmasını da tasarlanmıştı³⁵.

Rusya'dan hicretle İstanbul'a gelen ve devam etmekte olan Yahudi muhacirlerin "iskanları için münasip mahaller bulunamamasından dolayı şurada burada" geçici olarak iskan edilmiş olduğunu gören II. Abdülhamid'in, bu probleme Babialice kesin bir çözüm bulmasını istemişti³⁶. Bu arada, deniz yolu ile gelen Yahudilerin gemilerden çıkarılarak mavnalarla İstanbul'da deniz ortasında bırakılması karşısında Zaptiye Nezareti de Dahiliye Nezareti'nden deniz üzerinde kalan bu muhacirler hakkında ne yapılacağını sormuştu³⁷.

³⁴ Meclis-i Vükela'nın 21 Haziran 1303(3 Temmuz 1887)/12 Şevval 1304 tarihli mazbatası; BOA, MV, 21/36.

³⁵ 28 Rebiülevvel 1309 (1 Kasım 1891)/20 Te 1307 tarihli Meclis-i Mahsus mazbatası; BOA, Y.A.Res, 56/41.

³⁶ II. Abdülhamid'in 6 Muharrem 1310 (31 Temmuz 1892)/18 Temmuz 1308 tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 2 no: 41.

³⁷ Zaptiye Nezareti'nin 18 Temmuz 1308(30 Temmuz 1892) tarihli tezkeresi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 2, no: 41.

Rusya'dan Osmanlı Devleti'ne Odesa'dan 17 Yahudi muhacirin Liman Dairesi önüne Mavna içinde bırakılması üzerine II. Abdülhamid, Yahudi göçünü engellenmesi için yeniden "gayet müessir çare" bulunmasını hükümetten istemişti. Diğer taraftan II. Abdülhamid, gerek bu 17 muhacirin ve gerekse daha önce gelinmiş olup Balat ve sair yerlerde iskan edilenlerin Filistin dışında "Musevi sakin olan Selanik gibi münasip mahallere" gönderilmesini emretmişti³⁸. Bu arada bahsi geçen 17 muhacir geçici olarak Hasköy'e yerleştirilmişti. II. Abdülhamid'in gelmiş olan Yahudilerin Filistin dışında uygun yerlere yerleştirilmesi emri üzerine, bu doğrultuda uygulanmaya başlanmış, bu 17 muhacir ile bunlardan sonra gelen 45 kişilik kafile nezaret altına alınarak, 22 Temmuz 1308 (14 Ağustos 1892) tarihinde İdare-i Mahususa vapuruyla İzmir'e gönderilmişti. Bu arada daha önce İstanbul'a gelen 426 kişi de aynı vapurla Adana ve Mersin'e gönderilmişti. İstanbul'da geçici olarak bulunan göçmen Yahudilerin İzmir, Adana ve Mersin'e gönderilmesinden sonra 62 kişilik bir grup daha İstanbul'a ulaşmıştı. Osmanlı yetkilileri bu defa yeni bir yol izlemiş ve bu Yahudileri İstanbul'da geçici olarak barındırmadan, geldikleri gemilerden indirmeden İzmir ve Selanik'e sevk etmişlerdi³⁹. 28 Ağustos 1893 tarihinde Çikopof adlı Rus vapuru ile İstanbul'a gelen Rus ve Osmanlı vatandaşı Yahudilerin geçici olarak Galata'da münasip bir yere yerleştirilerek, daha sonra gidecek vapurlarla İzmir'e nakil iskan edilmesi Sadaret tarafından emredilmişti⁴⁰.

Rusya'dan Yahudilerin Osmanlı topraklarına gelişi devam etmiş ve Eylül 1894'de 200 kişinin geleceği ortaya çıkmıştı. Rusya Büyükelçiliği yolcuların Osmanlı vatandaşı olduğu için gemilerle İstanbul'a gelmesini Rus yetkililerin de engelleyemeyeceğini bildirmesi üzerine Osmanlı Hükümeti, bu konuyu 15 Eylül 1894 tarihinde görüşmüş, bu defa gelenlerin Osmanlı vatandaşı oldukları için karantinadan geçirilip gerekli sahi tedbirler alındıktan sonra İstanbul'a

³⁸ Padişah'ın 7 Muharrem 1310/ 19 Temmuz 1308 (19 Temmuz 1892) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 7, no: 57.

³⁹ Padişah'ın 24 Muharrem 1310/ 5 Ağustos 1308 (17 Ağustos 1892) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 24, no: 172.

⁴⁰ Padişah'ın 15 Safer 11311 ve 15 Ağustos 1309(29 Ağustos 1893) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1311 s 15, vesika no: 87.

girişlerine izin verilmeden 100 kişinin İzmir'e, diğer 100 kişinin de Selanik'e gönderilmelerine karar vermişti. Bu göçmenlerin gittikleri yerlerde uygun olan yerlere iskanlarının gerçekleştirilmesini kararlaştırmış ve bu işin gerçekleştirilmesi Zaptiye Nezaretine havale edilmişti. Hariciye ve Dahiliye Nezaretlerine de bilgi verilmesine hüküm verilmişti⁴¹.

Osmanlı Devleti'nin Filistin'e göçe yönelik tedbirleri arttırması ve göçün yönünü Selanik ile İzmir'e yönlendirmesi bu iki şehrin nüfuslarını arttırmıştı. Yahudiler buralarda da sadece Selanik ve İzmir şehir merkezlerine yerleştirilmemişti. Bu iki merkezden bölgeye dağıtımları sağlanmıştı. Mesela 1892 Ağustos ayında Selanik'e 1500 kişi gelmiş ve bunların 400'ü Manastır ve Üsküb'e gönderilmişti⁴².

Ayrıca II. Abdülhamid'in Yahudileri Doğu Anadolu'ya yerleştirilmesi ilgili projeler üzerinde kafa yorduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, II. Abdülhamid 1893'te Hahambaşı Moşe Levi'yi huzuruna çağırarak Rusya'dan gelmek isteyenleri Doğu Anadolu'ya yerleştirmek istediğini ve bunlardan 10000 kişilik bir askeri kuvvet teşkil etmesi düşündüğünü belirtmişti. Ancak bu düşünce uygulamaya konmamıştı.

Osmanlı topraklarına gelmekte olan Yahudilerin Filistin dışındaki bölgelere büyük gruplar halinde olmamak üzere yerleştirilmesi bir devlet politikası olarak benimsenmişti. Yahudilerin büyük çoğunluğunun, Yahudilerin daha önce yoğun olarak buldukları yoğunlukta buldukları Selanik ve İzmir gibi ticaret şehirlerine yerleştirildikleri görülmektedir. Bunun dışında, ticaret ve tarımın birlikte yürütüldüğü Bursa, Mersin ve Adana gibi bölgelere de Yahudilerin yerleştirilmesi politikasının benimsendiği anlaşılmaktadır. Bütün Yahudilerin bir şehirde toplanmamasına da çok özen gösterildiği görülmektedir.

⁴¹ Meclis-i Vükelâ'nın 3 Eylül 1310 (15 Eylül 1894)/16 RA 1312 tarihli mazbatası; BOA, MV, 81/51.

⁴² Meropi Anastasiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, çeviren Işık Ergüden, İstanbul 2001, s. 105-106.

2- II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE YAHUDİ GÖÇÜNE KARŞI TAVIR VE BU GÖÇTEN FAYDALANILMASI

II. Meşrutiyet dönemi başlarında bazı İttihatçıların söylem bazında Yahudileri umutlandırıcı açıklamaları icraata dönüşmemiş, II. Abdülhamid döneminde devlet adına alınan kararların uygulamasına devam edilmişti. Yahudilerin göçüne engel olamayan İttihatçılar da Yahudileri Filistin'den uzak tutabilmek için II. Abdülhamid'in İzmir ve Selanik uygulamasına benzeyen bir tarzda, muhacir olarak gelen Yahudileri Makedonya ve Mezopotamya'ya yerleştirme politikasına yönelmişlerdi.

a- Göçmen Yahudilerin Makedonya'ya Yerleştirme Teşebbüsü

Yahudilerin Filistin'e yerleşerek burada bir devlet kurma düşüncelerinden dolayı, II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi, insanî boyutta olmak üzere zulme uğrayan Yahudilerin Filistin dışında Osmanlı topraklarına yerleştirilmesi gündeme gelmişti. Bundaki amaç Yahudilerin sermayesini ülke menfaatleri için kullanmak, tarım ve sanayi alandaki tecrübelerinden yararlanmaktı. İttihatçıların aklına gelen ve 1907'den itibaren mücadelenin zirveye çıktığı yer Makedonya olmuştu. Buranın Rum ve Bulgarlar tarafından ele geçirilmemesi için Osmanlı Devleti'ne sadık olan unsurlar 1885'lerden itibaren desteklenmişti. Bu bölgede yaşayan nüfusları 100.000 civarında olduğu tahmin edilen Ulahlar da ayrı bir cemaat haline getirilmişti⁴³. Bu politikayı devam ettiren İttihatçılar, Osmanlı Devleti'ne sadık olacak Yahudilerin Makedonya'ya yerleştirilmesi konusunu da incelemişlerdi. İttihatçıların önde gelen liderlerinden Dr. Nazım, Temmuz 1909'de Musevilerin Makedonya'ya yerleştirmek için bazı projeleri olduğunu açıklamıştı. AIU'nin Fransa'daki yöneticileri ile devamlı yazıştığı bilinen Dr. Nazım, 7 Ocak 1910'da Paris'te JCA ile Vardar nehri kıyısının Yahudilerin yerleşimine açılmasını ve buraya 200 bin göçmen Yahudi'nin yerleştirileceğini açıklamıştı. Ancak bu proje tatbik

⁴³ Bu konuda bakınız: Ali Arslan, "Grek-Vlach Conflict in Macedonia", (Academie des Sciences de Bulgarie) *Etudes Balkaniques*, , XXXIX/2 (2003, Sofia), s. 78-102; Ali Arslan, "Vlachs of Manastir", 2004.

edilmeden bu defa Yahudilerin Mezopotamya'ya yerleştirilmeleri gündeme alınmıştı⁴⁴.

Yahudilerin Makedonya'ya yerleştirme düşüncesi yeni bir düşünce değildi. Hatta kısmen II. Abdülhamid döneminde uygulanmıştı. Daha önce incelendiği gibi II. Abdülhamid, İstanbul'da sayıları artan Yahudilerin Selanik gibi yerlere yerleştirilmesini istemişti. Muhacir Yahudiler sadece Selanik şehri ve civarına değil, Üsküb ve Manastır gibi yerlere de yerleştirilmişti. Buralar da o dönem Makedonya coğrafyasına dahildi. İttihatçıların yaptığı, Selanik ismi yerine Makedonya'yı öne çıkarmalarıdır. Diğer bir nokta da, o tarihte dünyadaki en büyük Yahudi şehri olan Selanik'te Yahudilerin sayısının daha da artmasını engellemek ve muhacir Yahudileri Balkanlardaki çatışma alanına yerleştirerek Makedonya'yı kontrolde tutmak için onlardan faydalanma düşüncesi olabilir.

b- Göçmen Yahudilerin Mezopotamya'ya Yerleştirme Teşebbüsü

Filistin'e Yahudi göçüne yasak getiren ancak Avrupa'da zulme uğrayan Yahudilere de yardım etmek isteyen ve onlardan ülke için yararlanmayı düşünen İttihatçılar, göçmenlerin Mezopotamya'ya yerleştirilebilecekleri kanaatine varmışlardı. Bu görüş, Talat Bey, Nesim Mazliyah, Sasun Efendi ve Rıza Tevfik'ten oluşan Osmanlı milletvekillerinin Temmuz 1909'de Avrupa gezileri sırasında açıklanmıştı. Sasun Efendi, Rum, Arnavut ve Bulgar meseleleri varken, hükümetin bir de Musevi meselesi istemediğini, iskan edilecek Yahudilere kesinlikle otonomi verilmeyeceğini açıklamıştı. Bu heyetteki milletvekilleri, Londra'dan ayrılmadan önce İngiliz-Siyonist Federasyonu'nun daveti sonucunda bu kuruluşun yetkilileri ile görüşmüşler ve ayrılıkçı Yahudileri istemediklerini açık bir şekilde beyan etmişlerdi. Bu konuda İttihatçıların ciddi oldukları bu heyetin İstanbul'a dönüşünden üç ay sonra Evkaf Nazırı Hamada Paşa'nın Yahudilerin Mezopotamya'ya iskanlarının hangi şartlarda gerçekleştirilmesi gerektiği hakkındaki raporunu Sadrazama sunması ile

⁴⁴ Mim Kemal Öke, **Filistin Sorunu**, s. 115-118.

ortaya çıkmıştı. Bu konuda Berlin'deki Osmanlı Büyükelçisinin girişimiyle AJKO de bir plan hazırlamış ve Osmanlı Hükümeti'ne sunmak üzere örgütün başkanı Dr. Alfred Nossig İstanbul'a gelmişti. Dünya politikası izlemeye başlayan Almanya'nın desteklediği Yahudi teşkilatlarının himayesinde Mezopotamya'ya Yahudilerin yerleştirilmesi projesinden, bu bölgeyi kendi nüfuz bölgesi olarak gören İngiltere rahatsız olmuştu. Bağdat-Berlin Demiryolu ile bölgeye giren Almanlardan sonra Almanya'daki Yahudi teşkilatlarının desteği ile Yahudilerin bu bölgeye yerleşme ihtimali İngiltere'yi ürkütmüştü. Zaten İttihatçıların sömürgeciliğe karşı tavırlarından ve kendilerini "Asya'nın dirilişinin öncüleri" olarak görmelerinden rahatsız olan İngiltere, Osmanlıların Almanlardan sonra sermaye sahibi Yahudilerle yakınlaşmasını engellemek ve Yahudileri kendinden uzaklaştırmamak için tedbirler aldığı gibi, Osmanlı Devleti'nde de iktidardaki İttihatçıların muhaliflerini desteklemişti. İngiltere'nin, İstanbul Büyükelçiliği yetkilileri, İttihatçıların Siyonistlerle işbirliği yaptığını ve Almanların da Siyonistleri desteklediğini yaymıştı. İngiltere'nin etkisi yanında zaten Yahudilerin de Mezopotamya'yı değil Filistin'i istemeleri sebebiyle bu proje başarısız olmuştu⁴⁵. II. Abdülhamit döneminde olduğu gibi, İttihatçılar da, Doğu Avrupa'daki kıyımlardan kaçan Yahudileri Filistin dışına yerleştirmek için ortaya atılan bu projede dikkat çeken nokta "her halükarda çok önemli bir yoğunlaşmadan kaçınmayı arzu" etmeleridir⁴⁶.

Filistin'e Yahudilerin göçünü engellemek, Yahudilerin sermayelerinden faydalanmak ve Doğu Avrupa'dan göçer Yahudilere insanî olarak yardım etme mecburiyetinden dolayı Mezopotamya fikri ortaya atılmıştı. Bu, muhacir Yahudilerin Filistin dışında Osmanlı topraklarına yerleşebilecekleri hakkında 1880'lerden itibaren devlet politikası haline gelen anlayışın bir devamıdır. II. Meşrutiyet döneminde, Yahudilerin Mezopotamya'ya yerleştirilmesi projesinde Alman etkisi olduğu doğrudur. Ancak bu fikir İttihatçıların bulduğu bir çözüm yolu değildi. Çünkü ilk defa bu fikir 1882'de Sadrazam Said Paşa tarafından, Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesi için çalışan İngiliz

⁴⁵ Mim Kemal Öke, *Filistin Sorunu*, s. 116-130.

⁴⁶ Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, İstanbul 2000, s. 143.

Oliphant'a aracılık eden ABD Büyükelçisi Wallace'a söylenmişti.

Muhacir Yahudilere karşı gösterilen tavırda II. Meşrutiyet döneminde de bir farklılık görülmemektedir. Tartışılan konu, Yahudiler değil Siyonist Yahudilerin Filistin'i istemeleridir. Bu dönemde de, Yahudilere karşı bir tavır bulunmamakta ve Filistin dışında Makedonya ve Mezopotamya gibi bölgelere muhacirlerin yerleşebileceği bile İttihatçılar tarafından teklif edilebilmektedir. Bu da, Osmanlıların Yahudi göçü karşısında aynı tavra sahip olduklarını göstermektedir. Yani Avrupa'da kötü muamele isteyenler Osmanlı topraklarına gelebilir, ancak Filistin Yahudilere verilemez anlayıştır. Bu anlayışta Yahudi düşmanlığı değil, topraklarını koruma gayreti mevcuttur.

3- YAHUDİLERİN YERLEŞTİKLERİ ALANLAR VE NEDENLERİ

İzmir ve Selanik Bölgelerine Yerleştiriliş Nedenleri

Osmanlı Devleti'nin Yahudilerin İzmir ve Selanik gibi yerlere yerleştirmek istenmesinde özel bir sebep olabilir mi? Aslında Yahudilerle Rumlar arasındaki düşmanlığın temelleri Doğu Roma İmparatorları Büyük Kostantin ve II. Teodosius'un Yahudileri "nefret edilecek, ahlaksız, günahkar ve iğrenç bir mezhep" mensupları olarak tanımlamalarına kadar uzanmaktadır. Hıristiyanlarca Hz. İsa'nın öldürülmesinden sorumlu tutulan Yahudiler, daha sonraki dönemlerde "kan iftiraları" dolayısıyla yeni bir boyuta taşınmıştı. Yahudilerin Pesah'ın kutlanması sırasında gerekli olan hamursuz ekmeğe kan katmak için Hıristiyan çocukları öldürdüğü iddiaları Yahudilerle Rumlar arasında Osmanlı döneminde devamlı gündeme gelmiş ve bu yüzden iki grup arasında ciddi bir düşmanlık ortaya çıkmıştı⁴⁷. Ayrıca İngiltere'nin desteğiyle XIX. Yüzyılın başlarından itibaren ticari alanda büyük gelişme gösteren Yunan ve Rum tüccarlara rakip olarak, yüzyılın sonlarına doğru özellikle Avrupa'da yeni zenginleşmeye başlayan Yahudilerin de yardımı ile gittikçe gelişen Yahudi tüccarları ortaya çıkmıştı. Böylece dinsel alandaki zıtlık yanında ticari alanda da bir

⁴⁷ Yahudilerle Rumlar arasındaki tartışmalar ve kan iftiralarının asılsız olduğuna dair bilgiler için bakınız; Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, s. 87-100.

rekabet ortaya çıkmıştı.

Yahudi göçünün yoğun olarak Osmanlı topraklarına doğru yönelmesi üzerine Osmanlı idarecileri Yahudileri Filistin'den uzak tutarken bundan faydalanma yoluna da gitmelerini tespit ediyoruz. Bu Osmanlı Devleti'nin Yunan-Rum ile Yahudiler arasındaki bu zıtlıktan faydalanmak istediği anlaşılmaktadır. Siyasi kaygılarla başka yerlerde Yahudilerin toplanmasına müsaade etmeyen Osmanlı yöneticileri, İzmir ve Selanik'e göçmen Yahudileri kendi elleri ile yerleştirmişlerdi. Bu dönemde Osmanlı sınırları içinde bulunan Selanik'i ele geçirmek için Yunan ve Bulgarlar ciddi çalışmalar yapmaktaydılar. Yunanistan, Adalar Denizi (Ege) ve Batı Anadolu'yu ele geçirmek için stratejik çalışlara yürüterek nüfus dengelerini lehine değiştirmek için uğraşmaktaydı⁴⁸. Yahudiler Selanik ve İzmir'e yerleştirmeye II. Abdülhamit döneminde başlamış, İttihatçılar döneminde de devam edilmiştir. Selanik'in de içinde bulunduğu Osmanlı Makedonya'sına Osmanlı Hükümeti'nin Yunan, Bulgar ve Sırlarla mücadelesine katkı sağlamak için Yahudilerin yerleştirilmesi oldukça mantıklıdır. Bölgenin ticari kapısı hükmünde olan Selanik'te büyük miktardaki Yahudi nüfusu daha da arttırılarak, özellikle Yunanlıların bölgedeki nüfuzları kırılmaya çalışılmıştı. Bunda Balkan Savaşlarına kadar başarılı olduğunu da söylemek mümkündür. II. Abdülhamit'in bu politikasını İttihatçılar daha da ileri götürerek, muhacir Yahudileri, sadece Selanik civarına değil, bugünkü Yunanistan'ın kuzey bölgelerini de içine alan Makedonya'ya yerleştirerek buradaki dengeleri Osmanlı lehine çevirmek istemişlerdi. Yunanlılarla arası bozuk olan Yahudilerin kaçmak zorunda oldukları Bulgaristan ve Sırbistan gibi ülkeler lehine politikalara alet olmayacakları malumdur. Çünkü, Osmanlı Makedonya'sının Üsküb ve civarını Sırlar ele geçirmek isterlerken, Bulgarlar da Üsküb'den Selanik'e kadar bütün bölgeyi ele geçirmek için çaba gösteriyordu. İttihatçıların Yahudi muhacirleri bütün Makedonya'ya yayarak Sırp ve Bulgarların bölgedeki emellerine karşı da bir set çekmeye çalıştıkları görülmektedir. İttihatçıların diğer bir

⁴⁸ Yunanistan'ın bu politikaları için bakınız; Ali ARSLAN, "Yunanistan'ın Doğu Ege Politikası Ve Osmanlı Devleti'nin Adalardaki Halkla İlişkileri Ve Yardımları", İ.Ü Edebiyat Fakültesi, *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı:12, İstanbul 1998, s. 23-36.

korkusu da, Selanik civarında Yahudi nüfusun çoğunluğa dönüşmesi de olabilir. Selanik'te çoğunluğa ulaşacak Yahudilerin de tehlikeli olabileceğini düşünmüş olmaları gerekir.

II. Abdülhamid döneminde İzmir'deki Rum nüfusu ciddi bir tehdit oluşturmamakla birlikte, bu bölgeye Rum göçünü teşvik eden ve bunda da belli bir oranda başarı gösteren Yunan politikasına karşı, Yahudilerin İzmir ve Batı Anadolu'ya yerleştirilmesi de Yunanlıların politikalarının önünü kesecek ve Osmanlılara yardımcı olacaktı. Özellikle İttihatçıların, Batı Anadolu'ya sadece Yahudileri yerleştirmekle kalmayıp, Yunanistan'ın politikalarını engellemek için, Balkanlardan sürülen Müslümanları⁴⁹ Batı Anadolu'ya yerleştirdiği bilinen bir gerçektir. Yunanlıların, İzmir'i 1919'da işgal ettiklerinde buradaki Rum yoğunluğunu arttırmak için Türkleri çeşitli baskılarla yıldırarak İzmir'i Yunanistan'a bağlamak istedikleri de malumdur.

Yahudilerin İzmir ve Selanik'e yerleştirilmesindeki diğer bir neden de ticarî nitelikli olmalıdır. Yahudilerin dönemin önemli ticaret merkezleri olan İzmir ve Selanik'e yerleştirilmelerinde bilhassa Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'nin ticarî hayatında öne çıkan Rumların iktisadî alanda da sınırlandırılması hedefi de bulunması gerekir. Selanik ve İzmir'deki mücadelenin iktisadî alanda da yapılması gerektiğine şüphe yoktur.

Kısacası Osmanlılar, Balkanlardaki topraklarını korumak ve İzmir'in tehlikeye düşmesini engellemek için Yahudi göçünden de faydalanmak istemişlerdi. Selanik'i ele geçiren ve İzmir'i bir süre işgal eden Yunanistan da Osmanlı Devleti'nin politikalarının tam tersini yani Yahudileri buralardan uzaklaştırma politikalarını uygulamaya çalışmıştı.

4- YUNANİSTAN'IN SİYONİST DÜŞÜNCE DEN STRATEJİK OLARAK FAYDALANMASI

I. Dünya Savaşı sonrasında, İngiltere'nin himayesinde

⁴⁹ Balkanlardan göçler ve yerleştirildikleri yerler için bakınız; Yıldırım AĞANIĞLU, **Balkanların Makus Talihi Göç**, İstanbul 2000.

Yahudilerin Filistin'e serbestçe yerleşmeye başlamaları dinsel olarak Yahudilerin hayallerini gerçekleştirdiği için bir zafer havası meydana gelmişti. Filistin konusunda, Osmanlı yöneticilerinin karşı tavrı dolayısıyla sesiz kalmak zorunda kalan Yahudiler, artık bu engelden kurtulmuşlardı.

a-Yunanlıların İşgal Ettikleri İzmir'den Yahudilerin Gücünü Sağlama Çabaları

İşgal altındaki İstanbul'daki Yahudiler, Filistin konusunda çalışmalarını bir federasyon tarzında örgütlenme ile devam ettirirken, Yunan işgali altındaki İzmir'de de Siyonistler aynı tavrı göstermekteydiler. İzmir'de Yunan, Ermeni ve Siyonist bayrakları yan yana dalgalanmaktaydı. Siyonist gazeteler coşkulu bir şekilde "Yahudi Devleti" başlıkları ile yayınlanmakta idi. La Boz de İzmir gazetesi 29 Mayıs 1919'da "Yahudi ulusunun bağımsızlıktan yoksun kaldığı 1850 yıldan sonra İngiltere'nin himayesi altında bir Yahudi Devleti doğdu..... Filistin'i dünya uygarlığına ve kültürüne örnek olacak bir ülke haline getirmek için çaba sarf etmek gerekecek" diye yazıyordu. Artık her gün Yahudilerin Filistin idealini besleyen şiirler yayınlanarak Yahudilerin Filistin'de toplanmasına çalışılıyordu. 29 Mayıs 1919 tarihindeki La Boz de İzmir gazetesinde şu şiir yayınlanmıştı:

Her Zaman Filistin'de kalacağım
İsrail'in adını yüceltmek için
Tüm gücümü koyacağım
Şevkle çalışacağım
++++
Kudüs cevap verdi:
Bağırma gel ve sevin
Ben de istiyorum ki:
Beni asla terk etmeyin
Ve toprağımı

Çiçek ve güllerle süsleyin

++++++

Gelip güzel Filistin'i görelim

Güle benzeyen

Süt ve bal ülkesini

Havası tertemiz, güzelliği ışıltılı⁵⁰

İzmir'deki bu Siyonist hava Yunanlıların da lehineydi. Yahudilerin İzmir'den Filistin'e göçmeleri Yunanların lehine bir gelişme idi. Sevr Anlaşması ile İzmir'in ilhakı için fırsat yakalayan ancak nüfus olarak azınlıkta olan Rumların sayısını arttırmaya çalışan Yunan yönetiminin Yahudileri de gönderme politikası mantıklı bir davranıştır. Osmanlı yöneticileri, Yahudileri İzmir'e yerleştirerek Yunan politikalarına engel olmak isterlerken, Yunan idarecileri buraya yerleşmiş olan Yahudilerin İzmir'i terk etmesini sağlayacak her türlü faaliyeti desteklemekteydiler. Bunun için Filistin'e Yahudilerin göçünü sağlamaya çalışan Siyonist düşünce Yunanlıların bu politikasına hizmet edecek en önemli unsurdu.

b- Selanik'in Yunanistan'a Bırakılması

Osmanlı döneminde Balkanların ticari kapısı olan Selanik'te yoğun bir Yahudi nüfusu mevcuttu. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'dan gelen Yahudileri buraya yerleştirme politikasının da katkısıyla Selanik şehrindeki gruplar arasında Yahudi nüfusu ilk sıraya yükselmişti. Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşlarında yenilerek Selanik'i terk etmesi üzerine bu şehrin paylaşılması bir problem olarak ortaya çıkmıştı.

Bunun üzerine 1912-1913'te Selanik'teki Yahudiler Selanik'in bir serbest liman haline getirilmesini teklif etmişlerdi. Bu teklif üzerinde Avrupalı büyük devletler anlaşma sağlayamamışlardı. Özellikle Fransa, serbest liman haline getirilecek Selanik Siyonistlerin ele geçirmesi halinde Alman ve Avusturya'nın nüfuzuna açık bir merkez haline

⁵⁰ Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, s. 194-195.

gelebileceği düşüncesi ile bu fikre karşı çıkmıştı⁵¹. 1913 tarihli Bükreş Andlaşması ile Selanik, Yunanistan'a bırakılmıştı. 1913 tarihli nüfus sayımına göre Selanik şehrinde 61.439 Yahudi, 45.867 Türk, 39.956 Rum, 6.236 Bulgar yaşamaktaydı. Buradaki Yahudi nüfusu 1917 yılındaki yangından sonra azalmış, bir Yahudi şehri haline gelmiş olan Selanik bu özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Yüzde 75'i Yahudilere ait olan yanan mülklerin kamulaştırılması Selanik'ten Yahudilerin kovulma girişi olarak yorumlanmış olup, bu konuda birçok değişik yorum yapılmaya devam etmektedir⁵². II. Dünya Savaşı'na kadar Selanik'te önemli bir Yahudi nüfusu mevcut idi. Nazilerin baskıları dolayısıyla Selanik'teki Yahudi nüfusu hızla azalmıştı. Bugün çok küçük bir Yahudi cemaati Selanik'te yaşamlarını devam ettirmektedir.

B- SONUÇ

Tanzimat döneminden itibaren Kudüs'te yerleşen Yahudilerin mahalleler kurmalarına ve 1870'ten itibaren Yahudi yerleşim birimlerinin kurulmaya başlanmasına rağmen, Filistin dahil göçmen Yahudilerin Osmanlı topraklarına gelip yerleşmelerini engellemek için herhangi bir kısıtlama yapılmamıştı. Ancak, İngiliz eski milletvekillerinden Oliphant'ın Filistin bölgesine Yahudilerin yerleşmesini hedefleyen projesini 1879 yılında Osmanlı Devleti'ne sunması, Osmanlı yönetiminde tereddütler meydana getirmiş ve yapılan teklifin "devlet içerisinde devlet" oluşturulmak istendiği şeklinde algılanmasına yol açmıştı. Oliphant'ın bu teklifi, Yahudilerin Filistin dışındaki bölgelere yerleşmeleri gerektiği kararının oluşumunda etkili olmuştu. Çünkü artık İngiliz yönetimi de Suriye ve Arabistan bölgelerinde Osmanlı aleyhine politikalar üretmeye başlamıştı. Artık Yahudilerin özellikle Filistin bölgesine göçü bir uluslararası kart haline dönüşmeye başlamıştı. Bu tereddütlerin oluşmasına rağmen 1880'li yıllarda Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudileri kabul etmeyi, yani mazluma yardım etmeyi, devletin şanının bir gereği sayılmış, ancak Filistin'e Yahudilerin göçü engellenmeye çalışılmış ve bu devlet

⁵¹ Aron Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, s. 233-236.

⁵² Alexandra Yerolympo, "Yangının Rolü", *Selanik 1850-1918*, Yayına Hazırlayan, Gilles Veinstein, İstanbul 2001, s. 276-281.

politikası haline getirilmişti.

Doğu Avrupa ve Rusya'dan kara ve deniz yolundan gelen Yahudilerden Osmanlı vatandaşı olanların gümrüklerde resmî işlemlerini yaptırarak ülkeye yerleşmesinde bir sakınca görülmemişti. 1890'lı yıllara gelindiğinde Osmanlı yönetimi artık Yahudi göçü ile baş edemez bir duruma gelmişti. Bundan dolayı, yabancı devlet vatandaşı olan Yahudiler kaçak olarak Osmanlı topraklarına sığınmaya başlamışlardı.

Yahudilerin Filistin'e yönelik yasaklara rağmen istediği neticeyi elde edemeyen II. Abdülhamit yönetimi, Yahudi göçünün yönünü Filistin dışındaki Osmanlı topraklarına çevirmeye çalışmış ve Yahudileri İzmir, Selanik ve Bursa gibi bölgelere yerleştirme politikası takip edilmişti. Bundaki hedef, Yunan ve Bulgarlara karşı Selanik'te Yahudilerden faydalanmak, İzmir için faaliyet gösteren Yunanlara karşı da Batı Anadolu'da gelecek için tedbirler almaktı.

İttihatçıların liderliğindeki II. Meşrutiyet döneminde Avrupa'da zulme uğrayarak Türkiye'ye gelen Yahudi muhacirlerin İzmir, Selanik, Bursa, Adana, Makedonya, Mezopotamya gibi yerlere yerleştirmekte bir sakınca görülmemekte, ancak Filistin konusunda menfi bir tavır ortaya konarak, Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine engel olunmaya çalışılmaktadır. İttihatçılar da, Yahudilerden Osmanlı Devleti'nin güvenliğini sağlama, iktisadi ve ticari hayatta onlardan faydalanma yoluna gitmişlerdi.

Dönemin en büyük gücü olan İngiltere, Avrupa'dan başlayan Yahudi göçüne kendi ülkesindeki Yahudilerin de katkısını sağlayarak, Osmanlı Devleti elinde olan Arabistan, Irak ve Suriye'de bunlardan faydalanma yoluna gitmişti. Kurulacak bir Yahudi devletinin kendisinin bu bölgedeki en büyük dayanağı olacağını planlamış ve I. Dünya Savaşı sonunda da bu sürecin gerçekleşmesine izin vermiştir. ABD de İngiltere ile paralel bir politika izlemiş ve daha sonra da bölgedeki İngiliz politikasının varisi olmuştur.

Almanya, Rusya ve Avusturya-Macaristan ülkelerindeki Yahudilerden kurtulmak için Yahudi göçünü ve Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını desteklemişlerdi. Sadece politik manevralar

dolayısıyla, bazen bunu siyasal bazen de ekonomik ve kültürel-egitim boyutunda devam ettirmişlerdi.

Türklerin, Yahudi göçünü Selanik ve İzmir'e yönlendirerek, Yunanlıların genişleme politikalarını engelleme stratejisini Yunanistan'ın çok iyi anladığını, Selanik'i eline geçirdikten ve İzmir'i işgal ettiği dönemki politikalarından anlamaktayız. XIX. Yüzyılın başında Yahudilerin en fazla bulunduğu şehir unvanına sahip olan Selanik, kısa süre içerisinde bu özelliğini kaybedecektir. İşgal altındaki İzmir'de de Yunanlılar, Yahudilerin Filistin'e göç etmesi için her türlü teşviki yapmış, Siyonist çalışmaları desteklemiştir.

